

NATTEN DÅ MUREN FÖLL

NATTEN DÅ MUREN FÖLL

25 tyska författare berättar
om 9 november 1989.
redaktör Renatus Deckert

Översättning Ulla Ekblad-Forsgren

ERSATZ

© Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 2009
© Svensk översättning Ersatz, Stockholm 2009
Originalets titel Die Nacht, in der die Mauer fiel
Översättning från tyska Ulla Ekblad-Forsgren
Omslag, grafisk form & sättning Ola Wallin
Omslagsfoto © Ullstein Bild, Tyskland
Tryckt hos Livonia Print, Lettland 2009
ISBN 9789188858962

Översättningen är gjord med finansiellt stöd
från Goethe-Institut Schweden med medel
från det tyska utrikesdepartementet.

www.ersatz.se

RENATUS DECKERT <i>Förord</i> · 7
VOLKER BRAUN <i>Den 9 november 1989</i> · 23
ANNETT GRÖSCHNER <i>Hämnden</i> · 25
FRIEDRICH CHRISTIAN DELIUS <i>Cavallo bianco</i> · 33
DURS GRÜNBEIN <i>Vägen till Bornholm</i> · 36
KATJA LANGE-MÜLLER <i>Bochum & Bohnsdorf</i> · 52
HANS-ULRICH TREICHEL <i>För sent</i> · 61
UWE TELLKAMP <i>Generatorer</i> · 67
REINHARD JIRGL <i>Teater är där ute</i> · 80
ULRIKE DRAESNER <i>Fru Wiesel</i> · 91
THOMAS ROSENLÖCHER <i>Varför jag sov bort den 9 november</i> · 99
JÜRGEN BECKER <i>Resan till Leipzig</i> · 117
KATJA OSKAMP <i>Upp och ut ur DDR</i> · 127
ULRICH PELTZER <i>Främmande liv</i> · 135

RICHARD WAGNER <i>Berlinlektion</i> · 139
KATHRIN SCHMIDT <i>Brev i natten</i> · 146
MARCEL BEYER <i>En dag utan mig</i> · 161
ROBERT MENASSE <i>Den främmande vännens nya lidande</i> · 173
DETLEF KUHLBRODT <i>För åratal sedan</i> · 183
KERSTIN HENSEL <i>Det bevingade folket</i> · 195
BODO MORSHÄUSER <i>Ambient revolution</i> · 204
MICHAEL LENTZ <i>Huvudsaken, därframme var det ljus</i> · 211
EMINE SEVGI ÖZDAMAR <i>Åh! Här har det också snöat!</i> · 220
THOMAS LEHR <i>Vem var där inte jag</i> · 230
ANDRÉ KUBICZEK <i>Mitt liv som ökenräv</i> · 238
ANTJE RÁVIC STRUBEL <i>Tidvatten</i> · 245
<i>Författarpresentationer</i> · 256

BILDERNA spreds över världen. Ansikten, grimaserande av häpenhet och glädje, främlingar som faller i varandras armar i den kalla novembermornen. En kö av Trabant som tutar i ett och knattrar fram genom vimlet av hänfödda människor som sprutar sekt över kylarna. Jublet från de våghalsiga som klättrat upp på muren och knappt märker tårarna som rinner nedför kinderna. *Wahnsinn* var ordet på allas läppar under de där timmarna. Ropet blev en urladdning för mållösheten inför den oerhörda händelsen som knappt ens de direkt närvarande riktigt kunde tro på.

Berlinmurens fall den 9 november 1989 är fortfarande nära. De tjugo år som gått har inte ändrat på det. Bilderna har visats i teve om och om igen, så att även de som inte var där när bommen höjdes vid Bornholmer Straße känner sig förtrogena med händelsen. Samtidigt tycks den där natten lika avlägsen som »ein Märchen aus uralten Zeiten«, en urgammal saga. Återkallar man händelseförloppet den där dagen ter sig det som skedde i Berlin både överkligt och direkt osannolikt. Lappen som Günter Schabowski läste upp på DDR-regeringens direktsända presskonferens

är sedan länge legendarisk. Medborgare som ville kunde resa till Förbundsrepubliken och till Västberlin, samtliga gränsövergångar stod öppna. Då en italiensk journalist frågade när denna bestämmelse skulle träda i kraft svarade Schabowski felaktigt: »Genast, omedelbart.« Det förhas-
8 som spreds i kvällsnyheterna ledde till en anstormning mot muren som gränssoldaterna inte hade något att sätta emot. Utan att invänta uttrycklig order höjde de slutligen bommarna. Det som hade varit otänkbart i tjugoått år blev genom en serie lyckliga omständigheter verklighet inom loppet av bara några timmar.

Ännu på morgonen hade ingen trott detta vara möjligt. Ingenting tydde på att den här dagen skulle gå till historien som det viktigaste datumet hösten 1989. Händelserna ställde till och med den 9 oktober, som gäller för att vara en historisk vändpunkt, i skuggan. Den dagen hade den dittills största demonstrationen i Leipzig ägt rum utan att ända i blodbad, tvärtemot mångas farhågor. Båda dagarna var höjdpunkter i den fredliga revolution som bara några månader tidigare hade varit helt otänkbart. I början av juni hade den kinesiska militären brutalt satt stopp för demonstrationerna för mänskliga rättigheter och demokrati på Himmelska fridens torg i Beijing. Den så kallade »kinesiska lösningen« hotade varje protestyttring i DDR sedan statsledningen uttryckligen gratulerat den kinesiska regeringen. Man hade även i färskt minne hur Ungern-

revolten och Pragvåren hade kvävts. Inte bara Thomas Rosenlöcher kände att särskilt den 17 juni 1953 var »ett vanmaktens mene tekel som etsat sig in i det kollektiva medvetandet«.

Det politiska uppvaknandet hösten 1989 hade föregåtts av många års stagnation och förlamning. Det enda som fanns kvar av visionen om ett socialistiskt samhälle var de
9 löjliga parollerna som inte hade någonting med verkligheten att göra. DDR höll på att tyna bort: ett system vars hörnstenar uppvisade breda sprickor och ändå tycktes omöjligt att ta kål på. Wolfgang Hilbig har som ingen annan beskrivit de förstörda industrianläggningarnas blytungta ödslighet och de förfallna städerna, en syn som mötte betraktaren överallt på åttiotalet. Liksom hopplösheten hos det uppenbarligen eviga provisorium som det här landet var. Samtiden föreföll omöjligt att förändra, historiens slut var nått. Det var även många av de yngre som kände så. »Zukunft ist / schon zuviel gesagt« (Framtid är / redan för mycket sagt), heter det i en dikt av Durs Grünbein från den där tiden. Grünbein hör till den generation som föddes in i DDR men inte visste vad den skulle ta sig till med de ideal som förfallit till ideologier. Heiner Müller frågade honom häpet: »Hur kommer det sig att du inte längre har någon som helst utopi?« och hänvisade till några rader i en dikt: »man / sah uns nicht an wie / uns zumute war beim / Verlöschen der Ziele« (Det / syntes inte på oss / hur det kändes när man / raserade målen). Müller hade

markerat det där stället med blyerts och ville ställa den trettio år yngre poeten till svars. »Jag kunde inte förklara det den gången«, sade Grünbein efter Heiner Müllers död, »men jag visste att det var över, det var för sent.«

10 I den här frågan gick åsikterna isär. För Christoph Hein, Stefan Heym och Christa Wolf var den socialistiska utopin fortfarande levande och eftersträvansvärd även efter fyrtio år av DDR. Vid manifestationen på Alexanderplatz den 4 november, där nästan en miljon människor deltog, förespråkade de en verklig socialism som skulle skilja sig från den stalinistiskt präglade socialismen, vilket vann stort bifall bland demonstranterna. En dag före murens fall appellerade Christa Wolff i DDR-teve till alla som ville lämna landet att de skulle stanna kvar: »Hjälp oss att skapa ett sant demokratiskt samhälle som bevarar visionen av en demokratisk socialism.« Denna tanke låg även till grund för uppropet »Für unser Land« av den 26 november, där Christa Wolf, Stefan Heym och andra domderade över »utförsäljningen av våra materiella och moraliska värden« genom »inflytelserika kretsar inom näringsliv och politik i Förbundsrepubliken« och propagerade för att man skulle utveckla ett »socialistiskt alternativ«.

Detta fasthållande av den socialistiska idén blev mycket kritiserat och hånat. Thomas Brussig har i sin mycket populära roman om Tysklands återförening *Helden wie wir* (Hjältar som vi, Natur och Kultur, 2000) förlöjligt Christa Wolfs tal på Alexanderplatz. Lika bestämt, men utan den

förres raseri, uttalar sig Hans Joachim Schädlich: »När systemet, som krävde en så monstruös apparat som stats-säkerhetstjänsten, bröt samman var det under mycken klagan. Någonting skulle också ha varit bra med förhållandena under diktaturen, hette det. Felkonstruktionen har brutit samman, men de felaktiga byggplanerna spökar fortfarande i huvudet på folk. Planerna förespeglar något idealiskt, och genast får man höra att planerna egentligen var ideala, bara utförda av inkompetenta byggare.« Men Schädlich får inte ut något av en »orientering mot det överkliga«, som skulle bero på bristande information. Marxism-leninismen hade alltid haft praktiken som högsta sanningskriterium. Men i praktiken hade socialismen misslyckats.

11 Fler än Schädlich måste ha tyckt att appellen för de humanistiska idealen, som avslutade och hade bildat utgångspunkt för uppropet »Für unser Land«, liksom talet om de moraliska värdena, lät som ett hån. Vilka moraliska värden talar man om när man vill bevara en stat som spärade in och spionerade på sina medborgare, agerade förmyndare och förtryckte sitt folk? Schädlich hamnade i skottgluggen för statssäkerheten när han 1976 skrev på en petition till förmån för Wolf Biermann. Han förklarades som »statsfiende« och såg sig tvungen att lämna landet ett år senare. Att muren i själva verket var vänd mot den egna befolkningen och endast skenbart mot en yttre fiende hade Schädlich vetat redan 1961: »Den 13 augusti

stod jag i närheten av Brandenburger Tor och såg karlar från en *Betriebskampfgruppe* stå på vakt med kpistar över bröstet och ryggen vänd mot stadens västra del. Ansiktet tappert vänt mot vem? Fienden? Fienden fanns alltså i stadens östra del, innanför muren. Fienden var alla som ville lämna stadens östra del, landets östra del, den kommunistiska diktaturens maktområde. «

För många andra gick det som för Schädlich när de inte ville finna sig i ofriheten. Under årens lopp trotsade en strid ström av människor alla barriärer och gav sig iväg eller försökte fly. Exakt hur många som dog vid muren är ovisst än i dag. Däremot är det känt vilka metoder Stasi tillämpade, hur våldet och terrorn drabbade den som satte sig emot systemet. När Ungern öppnade järnridån sommaren 1989 och tusentals DDR-medborgare flydde över gränsen till Österrike blev det tydligt hur lite den socialistiska utopin lockade de flesta. Det verkade som om landet skulle tömmas. Bara några dagar efter murens fall antecknade Hanns-Josef Ortheil: »Nu när alla obehindrat kan ta sig över gränsen kommer det att visa sig hur många som är beredda att återvända för att fortsätta arbetet med att reformera socialismen.« Han skulle få rätt. Den 9 november var början till slutet för DDR. Orden »Wir sind das Volk« (Vi är folket) som skanderades på Leipzigs gator skulle snart ersättas med »Wir sind ein Volk« (Vi är ett folk). Ett år senare var Tysklands delning historia.

Ortheils journal *Blauer Weg* (Blå väg) är en av de intres-

santaste böckerna om »Wende«-tiden sett ur ett västtyskt perspektiv. Författaren var inte omedelbart delaktig i händelserna, men följde dem med stort engagemang. Han är utom sig av glädje över murens fall: »När jag ser de första bilderna från Berlin stiger en lyckokänsla inom mig som jag aldrig tidigare har upplevt inför tevebilder. Det är lyckan av att bli totalt överraskad, som om en fullständigt tröstlös historia från och med detta blixartade ögonblick vändes i något sagolikt.« Lyckokänslan höll i sig, samtidigt iakttog Ortheil allt som sedan hände mycket uppmärksam. Hans bok skildrar 1989 års händelser och vad som sker under åren därpå. Ortheils iakttagelser och reflektioner återkallar de motsägelsefulla känslorna och även misstagen från den tiden. Sett i backspegeln förefaller vägen till återföreningen given, ja rätlinjig. Och med tiden blir det intrycket allt starkare. Men den gången tedde sig långt ifrån allt klart och logiskt. Fem år senare kunde Ortheil fortfarande känna händelsernas chockverkan: »Ingen har riktigt begripit vad som har hänt sedan dess, det är som en överväldigande tidsresa, från ett avlägset och smått löjväckande förflutet, till en ännu inte existerande framtid. Detta plötsliga språng som fick så olika konsekvenser för alla inblandade präglar känslorna.«

Alla hittills utkomna dagböcker från den här tiden vittnar om det där plötsliga språnget. Natten då muren faller skriver Walter Kempowski ned radio- och tevekommentarer, sida upp och sida ned. När man läser hans dagbok

14 märker man den feberaktiga upphetsning som griper honom under de där timmarna. Denne man, bördig från Rostock, som av politiska skäl suttit fängslad i Bautzen i åtta år, åker två dagar senare till Hamburg och Lübeck för att välkomna de anländande människorna från DDR på stationen. Men han samtalar inte med någon. Trots all empati som kommer till uttryck i Kempowskis anteckningar förblir blicken en utomstående.

Ett belysande litterärt vittnesmål från 1989 kommer från en författare som själv upplevt Wendehösten. Thomas Rosenlöcher demonstrerade för reformer på gatan i Dresden. Hans dagbok *Die verkaufte Pflastersteine* (De sålda gatstenarna) berättar om historiens språng som ter sig mer och mer oerhörda ur protokollförarens synvinkel. Denne är alltid en del av bilden: ärligt och utan fåfänga skildrar han det han ser och det som oroar honom. Vid åsynen av polisen som med prygel försöker hindra all form av protest, talar han om »rädslan hos huvudmänniskan för att tappa huvudet under slagen«. Men trots all vrede mot de regerande bekänner han sig medskyldig till förhållandena: »Inte bara funktionärerna förtjänade den här staten, även vi, åtminstone fann vi oss i den.« Ganska snart, anar han bara några månader efter murens fall, kommer man ha svårt att förklara DDR och den egna anpassningen för sig själv. Några år senare återkom Rosenlöcher till detta i ett försök till självrannsakan med den symptomatiska titeln *Der Nickmechanismus* (Nickmekanismen).

Hösten 1989 var dagbokens tid. Det var endast hastiga anteckningar som lyckades följa med i den snabba händelseutvecklingen och teckna historien i skeendets stund. Det visste Kempowski när han satt och skrev framför teven natten då muren föll. Ingen annan litterär form är så autentisk som dagboken som ännu inte vet någonting om det fortsatta händelseförloppet. Krönikörens horisont är 15 det oskrivna bladet för nästa dag. Till skillnad från berättaren som betraktar händelserna utifrån fullbordat faktum skriver han utan distans: preliminärt och ogarderat. I denna spontanitet är dagboken endast jämförbar med dikten som omedelbart reagerar på en händelse. Wendetiden har frambringat att antal sådana texter av vilka Volker Brauns dikt »Das Eigentum« (Egendomen) är den mest kända. Brauns vemodiga och trotsiga svanesång till DDR:s undergång motsvarade känslorna hos många som hade velat hålla fast vid idén om socialism men fann sig överkörda av historien.

Sedan dess har det givits ut en rad romaner och noveller med hösten 1989 som tema. Redan i början av nittio-talet hördes ropet på en »Wenderoman«. Det återkom ständigt. Men efter den radikala historiska cesuren måste det först gå någon tid till dess dammet som DDR:s sammanbrott virvlat upp hade lagt sig. De viktigaste romanerna på senare år baserar sig på en idealisk konstellation: det förflutna ligger redan så långt tillbaka att det kan stelna till bild; samtidigt är det fortfarande nära och låter sig

rekonstrueras ur berättarens livfulla minnen. Det gäller Uwe Tellkamps episka roman *Der Turm* (Tornet), som är ett väldigt panorama över det förstelnade och slutligen imploderande DDR. Tellkamps roman, som även är en historiefilosofisk tolkning av tiden, slutar med Berlinmurens fall. Och det gäller Ingo Schulzes brevroman *Neue Leben* (Nya liv) som berättar om vilka oerhörda följder den politiska växlingen mellan ebb och flod fick för den enskilde, om metamorfosen av ett samhälle som över en natt fick uppfinna sig självt på nytt.

Denna konstellation präglar även denna bok där tjugofem författare berättar vad de upplevde natten då muren föll, vad de kände och hur de minns den i dag. Tjugo år senare minns de flesta fortfarande var de var någonstans och sin första reaktion när de fick veta att gränserna hade öppnats. För en del har upplevelserna formats till en väl sammansatt historia som kanske redan berättats många gånger i en mindre krets. Andra har inga minnen eller så ligger de begravna under lavinen av tevebilder som sänds den 9 november varje år. Med hjälp av anteckningar eller gamla almanackor försöker de rekonstruera natten eller dagarna hösten 1989 och komma sig själva på spåret.

Hur man minns har framför allt att göra med den egna härkomsten. Den som bodde i DDR måste med nödvändighet uppleva murens fall som ett mycket djupare snitt i den egna biografien än någon som hade växt upp i Förbundsrepubliken och endast kände till öst som en grå egendom-

lighet i teve. Den existentiella kraft med vilken händelserna träffade östtyskarna är ännu kännbar i många av texterna som skrivits två årtionden senare. För Reinhard Jirgl betydde socialismens sammanbrott befrielse från en av staten påtvingad stumhet: hösten 1989 låg sex av hans manuskript på is hos myndigheterna. Efter murens fall trycktes hans första roman och Jirgl blev äntligen synlig som författare. Kathrin Schmidt känner vid minnet av den 9 november hur tanken att hon den gången var medlem av partiet skär som »en bila« genom huvudet. Även om det inte var av opportunist som hon en gång i tiden gick med, och hon senare engagerade sig inom oppositionen, får hon skamkänslor. För sin minnestext har hon valt formen av ett brev till redaktören med karaktär av bikt, en bekännelse som måste ha varit smärtsamt att skriva.

Mötet med sig själv vid tidpunkten för murens fall kan framkalla ytterst ambivalenta känslor. Den erfarenheten har också författare i väst gjort. I en tillbakablick karakteriserar Michael Lentz sig själv som »vaxmjuk avkomling till det tyska undret« som snart nog skulle få skäl att förundras. Med en blandning av letargi och arrogans som han skäms för i dag betraktade den dåvarande historiestudenten i München tevebilderna och kände hur hans pubertala världsbild rasade samman. Inte heller Ulrich Peltzer reagerade med eufori. Hans anteckningar från den tiden visar inga tecken på att händelserna som utspelade sig bara några kilometer från hans lägenhet berörde honom. Eller

gjorde de det? Att han grundligt strök över några rader som inte längre går att tyda tolkar Peltzer som ett uttryck för skam över vad han tänkte den gången.

18 Senare begrep de som till en början varit likgiltiga inför murens fall att det också angick dem. Ty följderna var att inte bara DDR försvann utan även den gamla Förbundsrepubliken. Och för många förändrades snart det egna livets koordinater. Marcel Beyer, som fram till murens fall aldrig hade varit i DDR, flyttade 1996 från Köln till Dresden. Staden vid Elbe blev utgångspunkt för ett sökande efter spår i tid och rum, en efterforskning i den tyska nittonhundratalshistorien som var nödvändig för att han skulle kunna skriva romanen *Kaltenburg* (Kaltenburg, Bonniers, 2008). Detta sökande började möjligen långt tidigare: När han satt framför teven den 9 november, berättade Beyer en gång, begrep han att historia ingalunda var något avslutat, förflutet, utan att den utspelade sig i nuet: »I det ögonblicket visste jag inte vad det skulle få för konsekvenser för mig. Men jag var säker på att det skulle påverka mitt liv.«

Den som upplevt båda sidorna av muren betraktade tevebilderna med andra ögon. Katja Lange-Müller hade 1984 lämnat den stat som hon råkat i konflikt med redan som ung. Därefter bodde hon i Västberlin. Det hon trodde att hon lagt bakom sig för gott hann ikapp henne fem år senare. I sin almanacka skrev hon: »Det är som om jag satt på ett tåg och alla träd som jag redan åkt förbi plöts-

ligt kommer emot mig igen.« Den där meningen lånade hon till huvudpersonen i romanen *Böse Schafe* (Stygga får), som var det minnesmärke hon reste över åttiotalets Västberlin. Jürgen Becker hade gett sig iväg ännu tidigare. Två år innan DDR grundades lämnade han den sovjetiska ockupationszonen. Han återvände först i november 1989. Under några minuter stod han på perrongen i Erfurt, staden 19 där han tillbragt åtta år av sin barndom. Om detta återseende berättar han i den här boken: visserligen inte i jagform utan ur Jörn Winters perspektiv, som han redan i romanen *Aus der Geschichte der Trennungen* (Från avskedens historia) gav sitt eget livs historia. Där talas också om murens fall; Beckers berättelse är ett sidokott till romanen. Och även i andra texter har han beskrivit händelsen – så starka var intrycken, så verkningsfulla de bilder som han tog med sig från resan till Leipzig vid tiden för murens fall. Redan i en dikt från 1990 nämner han den gamle mannen som står vid det öppna fönstret när tåget passerar gränsen och med tårar i ögonen säger: »Nu är kriget slut.«

Säkert var det ytterst få som insåg den historiska betydelsen av händelsen de bevittnade. För mycket överraskning och starka känslor; de flesta blev alltför rörda och hänryckta av upplevelsen. De som faktiskt begrep något var nog de som kom ihåg dagen när muren restes. Men de flesta uppfattade först långt senare dimensionen i det som hänt, den unika företeelsen. »Mer närvaro i ett historiskt ögonblick hade inte förunnats honom, varken förr eller

senare. « Så heter det i redogörelsen signerad Durs Grünbein som passerade gränsen vid Bornholmer Straße vid midnatt. Även Grünbein tar till ett alter ego för att i en berättelse fånga upplevelsen av den natten och se på den med kylig blick. Men ännu tjugo år senare kan man märka den gränslösa förvåning som grep honom, häpenheten över hur enkelt det var: hur allt trillade ihop som ett korthus under massornas anstormning. Det är lätt att förklara, skildringarna av vad som ledde fram till detta är många och lämnar inga frågor öppna. Ändå är det obegripligt än i dag. Dåtidens händelser innebär en chock även vid en tillbakablick: över en natt blev allt annorlunda. Det plötsliga språng som Ortheil skrev om för femton år sedan präglar fortfarande den enskilda människans känslor när hon kommer ihåg och överväldigas av de bilder som minnet bevarat åt henne.

RENATUS DECKERT

Omnämnda böcker i svensk översättning

Beyer, Marcel, *Kaltenburg*, Bonniers, 2008.

Brussig, Thomas, *Hjältar som vi*, Natur och Kultur, 2000.

Döblin, Alfred, *Berlin Alexanderplatz*, Ekstrand, 1978.

Hein, Christoph, *Den främmande vännen*, Norstedts 1985.

Schneider, Peter, *Murhopparen*, Norstedts 1984.

Wolf, Christa, *Vem var Christa T.?*, Norstedts, 1971.

Der Turm av Uwe Tellkamp utkommer på svenska 2010 (Bonniers).

1.

Eurasisk lektion

23

När den Långa Muren stod
Började folken vandra.

2.

Arbetsbok

9.11.89

att vi genomgår en revolution ser man också på hur snabbt texterna åldras. på våren skrev jag berättelser om DET NYA SÄTTET ATT TÄNKA som oförmodat men ohejdbart slår upp från asfalten och ockuperar staden. jag skrev detta i utmanande presens, i halsbrytande visshet. och det var ändå på den igenmurade tiden. nu läser jag upp de där texterna i det nya leipzig som vore det ögonvittnesmål. titeln på evenemanget, TEXTER OM »DIE WENDE«, föreslagen i början av september och våghalsigt accepterad av teaterns wolfgang hauswald, låter nu inställsam, verkligheten själv vågar en vändning, vildare än vi önskat. och medan frågan

ställs: när öppnas muren? och jag svarar: jag tror, just nu – inträffar det faktiskt, genom ett missförstånd som räcker mer än väl. på en presskonferens fånstirrar schabowski på lappen som någon räcker honom och läser upp det som står där: gränserna är öppna – omedelbart, för utresande, var det menat; och tusentals störtar mot övergångarna
24 och underrättar gränspoliserna som förläget bereder plats för fakta. och så tassar de första med försiktiga steg över den främmande marken, så som kejsaren hu hai berör jorden med bar fotsula. folket tar den ofrivillige eulenspiegel på orden och tar på sig skor och drar iväg längs kudamm inom loppet av några timmar.

3.

Den 9 november

Brackvattnet taggläppat, uppslitsade trådar
Ljudlöst, likt i drömmen, driver landminorna
Tillbaka in i porslinsskåpet. Ett surrealistiskt moment:
Med fotspetsen på världsrevan, och inget skott faller.
Det hetsade förnuftet, oändligt trött, griper
Efter första bästa misstag . . . Lortförbandet spricker.
Ljusskrifter vandrar ockuperande till Mitte. BERLIN
GLÄD DIG NU, för tidigt. Blås, hårda nordost.

ANNETT GRÖSCHNER

Hämnden

25
DEN där sommaren 1989 blev nyckelpigorna till en plåga på stränderna vid Östersjön. Först märktes det inte. De första exemplaren välkomnades, särskilt av barnen som fångade dem, lät dem krypa på armarna och räknade prickar på vingarna som lovade mer lycka ju fler de var. Men så tog lyckan överhand. De rödsvarta skalbaggar sprid sig i täta svärmar över stränderna, satte sig överallt, kröp in i varenda skrymsla och när de inte hittade nog med mat började de anfälla människorna med små smärtsamma bett. Ingen hade någonsin tidigare sett så många nyckelpigor på en gång. Den ena familjen efter den andra lämnade stranden till dess bara nyckelpigorna var kvar, förutom några notoriska individualister som flydde ned i vattnet och dök sig nästan medvetlösa eftersom de inte tänkte låta någon förstöra semestern och hellre delade stranden med bitande nyckelpigor än med horder av semesterfirare.

Bara ett par dagar senare kom en stormflod som spolade bort tiotusen strandkorgar och några bostäder. Det fick många att resa hem. Två obehagligheter var även för DDR-medborgare en för mycket.

Efteråt hette det att Ungernturisterna hade fått bägaren att rinna över när de kröp genom hålet i taggtrådstängslet och helt enkelt sjappade utan att vända sig om en enda gång. Ingen talade om Östersjöturisterna. De figurerade endast i historierna från natten 28 år tidigare när de hade legat där lycksaliga och solsvedda i sina sängar i de trånga semesterbostäderna medan sektorgränserna spärrades av med taggtråd i den folktomma staden Berlin av människor som beordrats hem från semestern eller tvångsrekryterats. Endast frånvaron av folkmassor, så hette det senare, fick makthavarna att våga sig på kuppen.

Den där historien med nyckelpigorna var ingenting jag tänkte på när jag den 10 november 1989 stod på Oberbaumbrücke mitt ibland tusentals andra människor. Jag hade aldrig sett byggnadsverket ur den här vinkeln, sett ifrån öster befann sig bron bortom muren och var gränsområde. I dess ände låg Kreuzberg, dit ville jag, liksom de andra bredvid, framför, bakom, och fruktade jag, kanske även under mig, för jag trampade oavbrutet på något mjukt utan att ha en chans att böja mig ned mellan kropparna som tryckte sig mot mig. Runt omkring mig stod *NARVAS* morgonskift. Det var en kollektivutflykt och alla följde med. Alldeles nyss hade de stått åtta timmar vid bandet och tillverkat glödlampor, nu ville de till väst. Kika lite och så hem igen, kanske festa hela natten och gå direkt på morgonskiftet, men först hämta välkomstpengen. *Wahnsinn!* Häftigt! Ku'damm! Så gick snacket.

Tills vidare befann vi oss i ett ingenmansland. Vi som tillbringat veckorna efter sommaren i ett oerhört högt tempo, stod plötsligt still, eftersom nålsögat som vi skulle passera, en liten dörr i muren, var så smalt att man bara kom igenom en och en. Om de nu överhuvudtaget släppte igenom fler personer. Kanske hade de stängt igen för länge sedan.

Så småningom sänkte sig kvällsljuset över scenen. Skulle vi nå väst i dag skulle det vara höljt i mörker. Jag greps av panik. Jag försökte koncentrera blicken på en punkt utanför hopen.

För första gången såg jag den murade gången i rött tegel på den östra sidan av bron som tidigare varit förbehållen fotgängare, och jag lade märke till att det ovanför passagen fanns ytterligare ett plan som uppenbarligen hade trafikerats en gång i tiden, kanske av tåg från S- eller U-Bahn. Ja, när jag vände mig om såg jag att banvallen fortsatte bort till en stationsbyggnad på östra sidan som jag aldrig hade uppfattat som en station. Jag hade alltid trott att det var en av glödlampfabrikens produktionshallar.

Ett par meter under mig flöt Spree, en ytterst trög flod, och i mina ögon som skolats vid Elbe var det endast sträckan mellan Oberbaumbrücke och Plänterwald som överhuvudtaget kunde kallas flod. Nu skrämde den mig. Tusentals människor som marscherade i takt kunde få en bro att rasa. Här fanns tusentals och de flesta stod och stampade på stället, därför att det var kallt. Tålde bron en sådan

tyngd? Hade den inte sprängts 1945, som de flesta andra Spreeövergångar, och sedan nödtorftigt lappats ihop på mitten efter kriget? Och stod jag inte just på mitten? Här hade det inte kört några bilar på 28 år, det var en gränsövergång för fotgängare. Ibland hade jag gått med till bortre änden av Warschauer Straße när mina bekanta från

28 Västberlin gick tillbaka till Kreuzberg på natten, för det mesta en minut innan visumet löpte ut eller fem minuter för sent: varenda gång, innan de försvann genom den lilla porten mot väst, sade de till hälften skämtsamt till hälften allvarligt: Följ med. – En annan gång kanske.

Jag sökte efter något som jag hade på känn att jag inte skulle finna i väst heller, jag pendlade mellan kaxighet och rådvillhet, i likhet med många som inte såg väst som ett alternativ och fann agonin i öst outhärdlig.

I den situationen uppenbarade sig barnet. Jag hade varken önskat det eller värjt mig mot det. En kall januaridag 1989 var det helt plötsligt där, två månader för tidigt. Ingen av oss två mådde bra. Jag kände mig låst av omständigheterna, barnet hade ont i magen. Pappan hade gift sig med en okänd kvinna i väst och väntade på utresan. Om några veckor skulle han bara finnas som avsändaren på brev från Västberlin.

När sommaren kom var jag helt slut. Natt efter natt hade jag gått runt i kvarteret med det skrikande barnet. Jag kunde varenda gupp i gatläggningen, vartenda kulhål i fasaderna, alla neddragna jalousier, alla trasiga glödlampor

i portarna. Barnet skrek sig igenom gatorna – Lychener Straße, Schliemann Straße, Duncker Straße och tillbaka genom gatorna Dimitroff, Senefelder, Raumer, Prenzlauer. Under gatlyktan intill kyrkan på Senefelder Straße somnade äntligen barnet totalt utmattat. Än i dag, när jag nästan tjugo år senare passerar gatlyktan intill kyrkan, kan jag i ljuskäglans sken se barnets förvridna ansikte som med

29 ens blir slätt och alldeles fridfullt.

De där nätterna trodde jag att barnet och jag var alldeles ensamma på jorden.

I början på sommaren låg det döda studenter på Himmelska fridens torg i Beijing, de hade arkebuserats av folkarmén, och makthavarna här i landet applåderade: Äntligen hade någonting gjorts för att återställa ordningen. Även deras stat råkade så småningom i oordning. I Leipzig gick folk ut på gatorna, måndag efter måndag. Alla kände på sig att något skulle hända, och det fanns en rädsla för att man inte skulle överleva det. Många på min gata kom inte tillbaka från semestern; de hade lämnat det gamla livet bakom sig. Efter hand dammade det igen, till dess någon annan övertog lägenheten.

Men sedan rasade allt samman och vi genomlevde flera år under en enda andlös månad. Det varade från 7 oktober till den 9 november. Plötsligt var allt öppet, utom muren, men den var just då bara ett problem i marginalen.

För första gången var jag med på det som hände.

I dag är det nästan omöjligt att förstå varför jag var så

arg den där natten då muren föll. Jag hörde ständigt samma meddelande i radion, ständigt upprepades en mening från presskonferensen: Ministerrådet har »i dag, äh, beslutat om en bestämmelse som gör det möjligt för alla medborgare i DDR, äh, att lämna DDR via gränsövergångarna ... genast, omedelbart«. Den som sade det där hade kort dessförinnan varit i Kina, varför skulle man lita på honom? I synnerhet som han lät påskina att han inte visste någonting, att han bara läste upp ett meddelande som någon just lämnat till honom. Folk tog honom genast på orden. Jag hörde hur dörrarna slog i mitt hus och man gick iväg, med bara nycklar och id-kort. Med örat pressat mot högtalaren lyssnade jag på händelserna som följde slag i slag. När bommen höjdes vid Bornholmer Brücke, slog rösterna över, skrek, grät, stammade fram budskap till världen. Glädjen var så stor att man saknade ord.

Jag visste att i detta ögonblick var anarkins tid förbi. Att öppna muren var en sista hämndakt av dem vars makt för länge sedan tvinat bort. Och det var den mest effektfulla. Inga fler diskussioner. De släppte bara taget. Likt en slutmuskel som ger vika och släpper ut allt.

Mannen som under trycket från hopen höjde bommen utan uttrycklig order drev senare en tidningskiosk på min gata i flera år. Han visste aldrig hur mycket *Frankfurter Allgemeine Zeitung* kostade. Troligen ville han inte lägga det på minnet. Han stod bakom disken, åt korvmackor och läste *Berliner Kurier* medan han i förbigående tog betalt av

kunderna. Det var en vänlig karl, vid första ögonkastet skulle ingen ha kunnat tro att han hade varit överste vid gränstrupperna. Men när man såg honom dagligen kunde han inte dölja de snärtiga rörelserna bakom såvligheten. Han rörde sig likt någon som ofta, snabbt och abrupt, hade svängt runt 45 grader på klacken.

Jag kände mig kluven. Jag vill också gå iväg, vara med, titta på folk när de gladdes. Men skulle jag slita upp barnet ur den varma sängen bara för att muren öppnades? Vad hade barnet där att göra, senare skulle det inte minnas något, möjligen krossas av hopen. Och kanske skulle någon soldat tappa behärskningen och skjuta. Vem kunde veta det? Eller skulle jag låta barnet sova och gå iväg ensam? Men tänk om de stängde muren igen och jag blev kvar på andra sidan? Och barnet ensamt i lägenheten, ingen skulle höra det.

Som jag minns det var jag ensam med barnet den där natten. Men min syster hävdar att hon var i min lägenhet. Hon hade avrått mig från att gå iväg. Hon hade sagt, lägg dig och sov, de kommer inte att stänga muren igen. Om hon verkligen var hos oss den där natten, vilket jag måste tro på eftersom min syster minns allting mycket precist och i skrämmande detalj, då hade hon rätt. Nästa dag var muren fortfarande öppen, även om det bara var en springa. Jag lämnade barnet hos min syster och åkte till Oberbaumbrücke. På andra sidan Bornholmer Brücke såg det lika tröstlöst ut som på den här sidan, det hade några vänner berättat för mig, till och med numren löpte vidare.

Skiftarbetarna på Oberbaumbrücke tog fram sina smörgåsboxar ur Dederonkassarna, som nästan alla gick och bar på, det var bara några få som hade portföljer. Smörgåsboxarna var av bleck och när man öppnade dem gav de ifrån sig ett raspande skrapljud. De plockade upp frukostmackorna som de hade sparat, eftersom de alla, i motsats till mig, var praktiska människor. Jag kände lukten av leverkorv och Harzerost. Det var bara smörgåsarna med hårdost som inte luktade något, hårdosten var helt lukt- och smaklös. Arbetarna skämtade: För välkomstpengen kan du köpa helt andra grejer.

Jag mådde illa, jag fick cellskräck, svårt att andas. Jag ville tillbaka till öst. Men hopen stod där som en levande mur. En mur som skämtade och åt korvmackor.

Jag försökte spjärna emot en stund, men bit för bit trängdes jag baklänges mot väst. Det fanns ingen återvändo. Hopen hade rätt. Och det var bra, även om jag ibland frågar mig vad som hade hänt om muren inte öppnats tvärt utan hade rivits centimeter för centimeter. Men det vore en annan historia.

FRIEDRICH CHRISTIAN DELIUS

Cavallo bianco

32 **S**KULLE jag en morgon börja skriva om natten då Berlinmuren föll, som man brukar säga, även om den inte alls föll utan plötsligt, mellan två blinkningar, blev genomsläpplig och, som alla vet, inom loppet av några få timmar förlorade mer och mer av sin egenskap och sitt tvetydiga rykte som oövervinnlig gräns, då finge jag, om jag verkligen skulle vara så stollig att jag med hjälp av några få detaljer försökte beskriva denna så kallade historiska händelse ur mitt perspektiv, även lov att omnämna en vit häst som inte var en skimmel utan en cavallo bianco som jag veckorna innan hade uppfunnit för att lätta upp lektionerna i italienska med fru Rosetta F. och hade tillskrivit korta episoder med nyss inlärd grammatiska former och nya glosor uppfiskade ur ordboken. Jag finge då lov att berätta hur telefonen ringde när vi den där kvällen den 9 november satt tillsammans en liten grupp, och jag återigen lät cavallo bianco, en talande häst pigg på allsköns ofog, trava genom vardagsrummet i en ny episod och fick fler förebråelser av mig själv än av fru F. för de många grova grammatikfelen. Här fick jag se till att lägga in en liten dramaturgisk spänningspaus om jag skulle skriva ned det någon 33

gång. I dag antar jag att klockan måste ha varit mellan 21 och 21.30. Min vän P. ringde från USA där han sedan ett par veckor tillbaka undervisade vid ett universitet. Annars brukade han aldrig ringa mig från USA, han var upphetsad och sade redan i första meningen att det gick ett rykte bland hans vänner att DDR skulle ha öppnat muren i alla fall lite
34 grand, stämde det. Jag skrattade, och skulle jag någon gång skriva ned det där skulle jag verkligen få lov att anstränga mig för att träffande beskriva skrattet, i tankarna befann jag mig fortfarande på cavallo bianco, en häst som jag kunde hoppa de flesta hinder med, dock inte ett så högt som Berlinmuren. Jag menar, det är föga troligt att han sade: De har just rapporterat om det i teve. Det kan alltså inte ha varit något *breaking news moment*, då hade P. inte uttryckt sig så frågande och försiktigt, och jag skulle med all sannolikhet inte ha skrattat utan knäppt på radion. Även om jag endast vagt kan rekonstruera vad jag svarade, dikterar minnet, denna sköna lögnerska, att jag innehållsmässigt skulle ha sagt följande: Det tror jag är rent nonsens, förmodligen har journalisterna eller dina vänner överdrivit och missuppfattat den (fantastiskt kritiska, glatt omstörtande) demonstration (av invånarna i Östberlin, dåförtiden fortfarande kallad DDR:s huvudstad) som ägde rum den 4 november eller så har den övertolkats. Det är mycket som rör på sig, äntligen, kunde jag ha sagt, alltsamman mycket upphetsande, men regeringen är inte så svag (i alla fall inte ännu) att den öppnar muren. Jag skulle

få förklara att min vän genom sin bok *Murhopparen* avancerat till expert på frågor angående Berlinmuren, och att han föreföll ganska besviken på mitt svar, han skulle gärna ha tagit del av mer upphetsande nyheter. Jag fann ingen anledning att tala längre om rykten från dåligt underrättade amerikanare, P. var inte nöjd med vårt samtal han heller, min cavallo bianco skrapade med hovarna. Inte ens när jag väl lagt på, och det finge jag lov att skildra särskilt noga, kände jag någon längtan att inhämta mer information från lokalradion och det var heller inte nyhetstimme ännu. Jag gick tillbaka in i vardagsrummet, sade att P. hade ringt med anledning av demonstrationen den 4 november och vi fortsatte vår italienska konversation. Gott och väl en timme senare, och det vore då bara början på historien, knäppte vi på *Tagesthemen* och glömde så bort cavallo bianco under många, många år framöver.